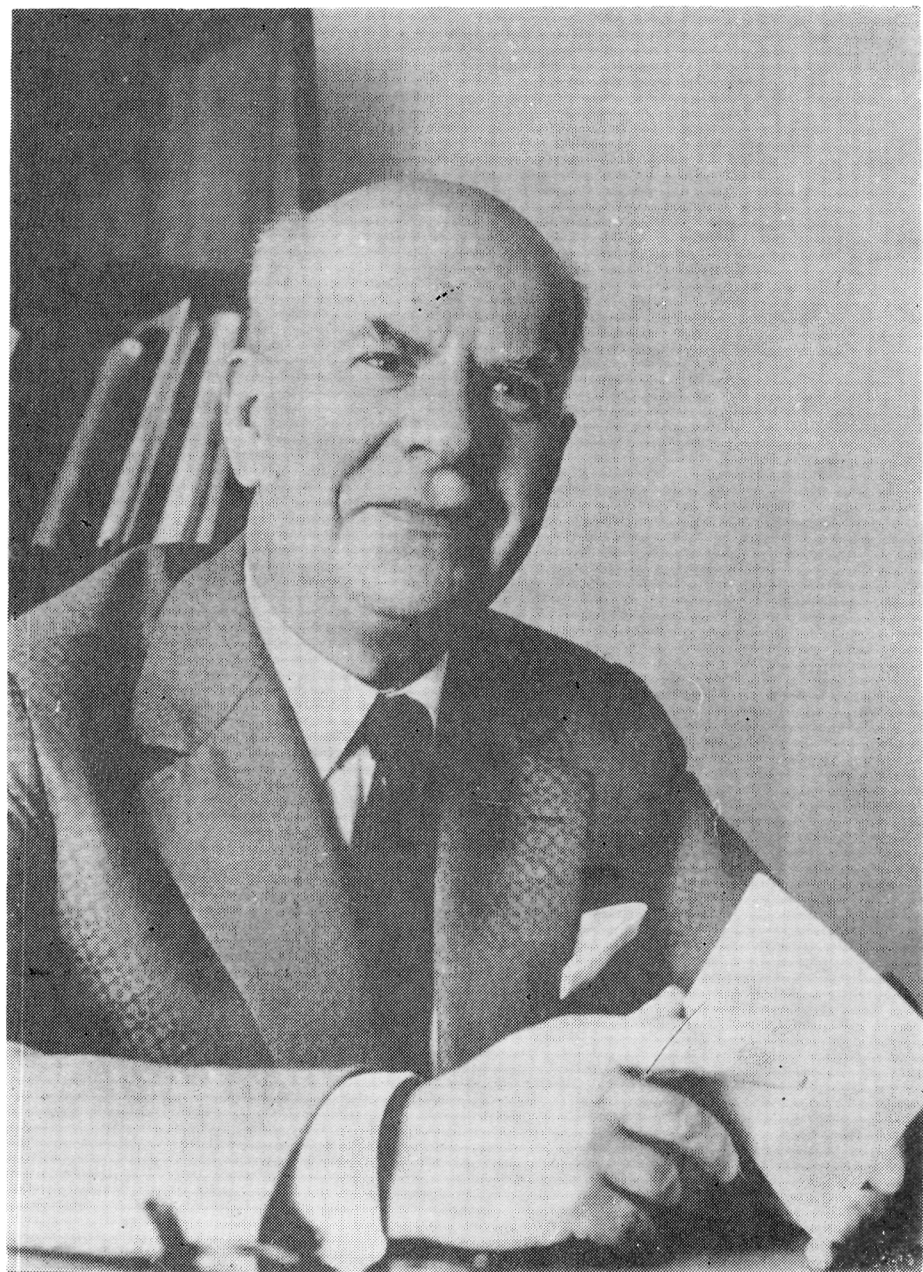

ZBIGNIEW SZCZĄSKA (Warszawa)

Bogusław Leśnodorski – historyk ludzi, idei i instytucji (1914 – 1985)

Pierwszego lipca 1985 r., po ciężkiej kilkuletniej chorobie, zmarł w Warszawie Profesor Bogusław Leśnodorski. Osobowość tego wybitnego uczonego, historyka i prawnika, charakteryzowała niesłychanie szeroka skala zainteresowań i aktywność na wielu płaszczyznach — naukowej, organizacyjnej, społecznej, popularyzatorskiej, pedagogicznej.

O Bogusławie Leśnodorskim pisał profesor Tadeusz Łepkowski: „Profesor Leśnodorski [...] jest to uczony, który w sposób całkowicie autentyczny [...] koresponduje z epoką Oświecenia [...] Jest to człowiek, który ma niemal wszystkie zalety ludzi osiemnastowiecznych i nie jest wolny od pewnych słabostek. Gładki w obyciu, wszechstronnie oświecony, błyskotliwy, unikający zadrażeń i sytuacji konfliktowych z otoczeniem, starający się stosować sztukę rozsądnego kompromisu i swoistej dyplomacji”¹.

Z wizerunkiem tym zgadzało się podane przez samego Profesora Leśnodorskiego określenie renesansowego humanisty, doskonale pasujące do Jego sylwetki: „W odrodzonym wówczas pojęciu *humanitatis* mieściły się pospół godność osobista i poczucie sprawiedliwości, wykształcenie, łagodność i tolerancja, umiar i opanowanie, poczucie taktu, ale i szczerość i życzliwość, także pogoda wewnętrzna i kultura zewnętrzna”².

Wielki wpływ na kształtowanie osobowości Profesora B. Leśnodorskiego miała atmosfera domu rodzinnego, szkoła, uczelnia i miasto, w którym się urodził i wychował — Kraków. Jak sam żartobliwie mawiał, pochodził nie z królestwa Galicji i Lodomerii, ale — jako z przekonania

¹ Cytuję za J. Mikke, *Wizerunki ludzi myślących*, Warszawa 1982, s. 146.

² B. Leśnodorski, *Nauka czy postawa?*, w: *Przeszłość-przyszłość. Księga ofiarowana Bogdanowi Suchodolskiemu...*, Warszawa 1975, s. 302 (następne pozycje B. Leśnodorskiego cytuję bez podawania nazwiska Autora).

republikanin — z Rzeczypospolitej Krakowskiej. Z patriotyzmem krakowskim łączył następnie patriotyzm warszawski. Przywiązany do obu stolic zyskał sobie miano „człowieka dwu stolic”.

Urodził się Profesor 27 maja 1914 r. w Krakowie w rodzinie nauczycielskiej. Jego ojciec Gustaw był profesorem fizyki i matematyki w Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego. Starszy brat Zygmunt, uczeń Ignacego Chrzanowskiego, był znanym literatem i krytykiem. Niemalży wpływ na rozbudzenie chłopięcej wyobraźni historycznej miała szkoła, jedna z najlepszych w Małopolsce, Gimnazjum imienia Jana III Sobieskiego. Szkoła ta uczyła przede wszystkim ogólnej kultury humanistycznej i samodzielnego myślenia.

W 1932 r. wstąpił Bogusław Leśnodorski na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zainteresowania historyczne zaprowadziły Go na seminaria dwu wybitnych historyków prawa: Stanisława Kutrzeby i Stanisława Estreichera. Mistrzem Bogusława Leśnodorskiego został Stanisław Kutrzeba. Nauczycielami Jego byli również: Stanisław Wróblewski, Rafał Taubenschlag, Jerzy Lande. B. Leśnodorski prowadził podczas studiów szeroką działalność społeczną, był m.in. aktywnym działaczem Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa i Akademickiego Związku Morskiego. Już wtedy zaczął rozwijać swe zdolności krasomówcze — w 1936 r. zdobył drugą nagrodę na ogólnopolskim konkursie studentów prawników w Warszawie, wygłaszając mowę obrończą Justyny Bogutówny — bohaterki *Granicy* Nałkowskiej.

Po ukończeniu studiów w 1936 r. Bogusław Leśnodorski został zastępcą asystenta (odbywając jednocześnie aplikację adwokacką), a w 1937 r. starszym asystentem w katedrze historii ustroju Polski kierowanej przez Stanisława Kutrzebę. W 1938 r., jako dwudziestoczeroletni młodzieniec, uzyskał doktorat na podstawie rozprawy pt. *Stosunek prawnopanstwowy Prus Królewskich do Korony w latach 1454 - 1569*. Wybuch wojny przerywa druk pracy w Instytucie Bałtyckim w Gdyni.

Wojna stanowiła nowe, bolesne doświadczenie w życiu Bogusława Leśnodorskiego. Wraz z grupą profesorów i młodszych pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego został 7 listopada 1939 r. wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, a następnie do Dachau, gdzie przebywał aż do grudnia 1940 r. W obozie uczestniczył aktywnie w programie kształcenia i samokształcenia. Tam też zainteresował się w sensie badawczym — Oświeceniem, m.in. pod wpływem rozmów z Władysławem Konopczyńskim. Po powrocie do Krakowa zaangażował się w tajne nauczanie na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykładając oficjalnie w Żeńskiej Szkole Handlowej.

Podczas okupacji rozpoczął badania nad Sejmem Czteroletnim, których wynikiem była rozprawa *Dzieło Sejmu Czteroletniego*, na podstawie któ-

rej uzyskał habilitację w 1947 r. (druk w 1951 r.)³. W 1950 r. przeniósł się Bogusław Leśnodorski do Warszawy. Został mianowany profesorem nadzwyczajnym (w 1958 r. profesorem zwyczajnym) i kierownikiem katedry historii państwa i prawa Polski na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, którą to funkcję piastował do 1968 r., czyli do momentu objęcia stanowiska Dyrektora Instytutu Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1950 r. rozpoczęła się koleżeńska współpraca Bogusława Leśnodorskiego z profesorem Juliuszem Bardachem, który w tym samym roku rozpoczął działalność na Wydziale Prawa UW oraz z profesorem Jakubem Sawickim. B. Leśnodorski był tym, który integrował pracowników Instytutu Historii Prawa, życzliwie opiekował się młodszymi kolegami. Profesor B. Leśnodorski był w latach 1965 - 1968 dziekanem Wydziału Prawa. W 1968 r. w sytuacji ostrego konfliktu społeczno-politycznego wystąpił w obronie zagrożonych wartości humanistycznych. Był również Przewodniczącym Komisji Uniwersyteckiej do zbadania okoliczności wydarzeń 1968 r. na UW.

Nie sposób tu wymienić wszystkich godności i funkcji krajowych i zagranicznych Profesora B. Leśnodorskiego. Należy wspomnieć, że był wicedyrektorem Instytutu Historii PAN, gdzie kierował Pracownią Dziejów Oświecenia, członkiem Komitetu Nauk Prawnych oraz Komitetu Nauk Historycznych PAN, przewodniczącym Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, przewodniczącym Rady Naukowej Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Państwa i Prawa PAN. Przez 21 lat był redaktorem Kwartalnika Historycznego. Objął tę funkcję w trudnym roku 1952, ożywiając zamierające czasopismo. Pod kierunkiem Bogusława Leśnodorskiego Kwartalnik Historyczny stał się znów — zgodnie ze swoją tradycją — centralnym pismem historycznym w Polsce, podejmując węzłową problematykę naukową, inicjując dyskusje i dając wierny obraz bieżącego stanu polskiej nauki historycznej i jej osiągnięć. Wcześniej, w latach 1947 - 1951 był redaktorem *Życia Nauki*, uczestnicząc aktywnie w przygotowywaniu I Kongresu Nauki Polskiej, inspirując szereg artykułów i dyskusji dotyczących nowych form organizacyjnych i treści nauki. Był przez długie lata, aż do ostatnich dni życia, członkiem Komitetu Redakcyjnego *Czasopisma Prawno-Historycznego*. Uczestniczył również w pracach Komitetu Redakcyjnego *Polskiego Słownika Biograficznego*.

W grudniu 1973 r. został B. Leśnodorski wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk. Do godności akademika doszedł nie bez trudności. Wybrany po raz pierwszy w 1971 r., nie uzyskał zatwierdzenia wyboru. Zbyt świeże były jeszcze wspomnienia zaangażowania

³ *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788 - 1792). Studium historyczno-prawne*, Wrocław 1951, s. 473.

Profesora w 1968 r. Z godnością akademika wiąże się zabawna refleksja Profesora, że mimo wątpliwości niektórych kolegów prawników, traktujących Go jako historyka, zyskał przez wybór do Akademii jako prawnik — patent prawnika.

Z licznych funkcji i godności zagranicznych Profesora Leśnodorskiego wymienić należy następujące: był od 1966 r. doktorem honoris causa Uniwersytetu w Tuluzie, członkiem Towarzystwa Prawa Porównawczego w Paryżu, Towarzystwa Studiów Robespierowskich, Międzynarodowej Komisji Historii Parlamentaryzmu.

W 1982 r. przeszedł Profesor B. Leśnodorski na wcześniejszą emeryturę, co wiązało się z Jego chorobą. Chciałbym w tym miejscu wspomnieć o wiernej towarzysze życia Pani Profesorowej Halinie z Cieślińskich Leśnodorskiej, która — o czym wiedzą Jego przyjaciele, koledzy i uczniowie — z wielkim poświęceniem opiekowała się ciężko chorym mężem.

Przechodząc do — z konieczności — skróтового omówienia działalności naukowej Profesora Bogusława Leśnodorskiego należy zauważyć, że Jego dorobek obejmuje kilka zakresów chronologicznych i merytorycznych, dających dopiero razem obraz niezwykle bogatej i różnorodnej twórczości. Na dorobek ten składa się 8 książek i ponad 400 innych pozycji, rozpraw, artykułów, esejów, recenzji, wywiadów⁴.

Główną sferą działań badawczych Profesora była epoka Oświecenia. W wydanym w 1951 r. *Dziele Sejmu Czteroletniego*, ukazał B. Leśnodorski genezę ustawy majowej, jej uwarunkowania społeczne i polityczne, a także kontekst międzynarodowy. Przedstawił warunki kompromisu szlachecko-mieszczańskiego, będącego podstawą reform społecznych Konstytucji. Omówił również inspirującą i twórczą rolę doktryn politycznych epoki Oświecenia, których owocem były przyjęte przez Konstytucję zasady suwerenności narodu i podziału władz. Profesor B. Leśnodorski jako pierwszy nie ograniczył się do studiów nad samą Ustawą Rządową, ale zajął się całym dziełem ustawodawczym tamtego czasu. Dokonał również analizy prawniczej nie tylko samej Konstytucji, ale także ustaw wypełniających jej ramowe postanowienia. Postawił hipotezy dotyczące autorstwa projektów przyszłej Konstytucji, ukazał udział w jej przygotowaniu — w pierwszym rządzie Ignacego Potockiego, a następnie Stanisława Augusta i Hugona Kołłątaja. I choć wiele szczegółowych Jego tez nie utrzymało się w nauce na skutek pojawienia się nowych materiałów źródłowych czy nowych wyników badań, *Dzieło Sejmu Czteroletniego* pozostało nadal, mimo upływu czasu, niezastąpionym kom-

⁴ Por. Bibliografia prac Bogusława Leśnodorskiego, zestawiała G. Bałtruszajtys, w: „Wiek XVIII. Polska i świat”. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu, Warszawa 1974, s. 9-37 (do 1973 r.). Druga część bibliografii — bieżący numer CPH, s. 15-21.

pendium wiedzy i przemysłów o reformach *sejmu rewolucyjnego*. Sam Bogusław Leśnodorski odszedł od niektórych ustaleń *Dziela*. Na przykład w rozprawie *Państwo Polskie na przełomie dwu stuleci* pisał: „Na skutek postępu moich własnych i innych badań źródłowych i porównawczych zmieniłem zdanie o »istocie« rzeczy. Ustawa Rządowa, dzisiaj to już rozumiemy, nie zamykała dzieła reformy kraju, przeciwnie, dopiero je otwarła. Poprzez przebudowę aparatu państwowego, przy dopiero co zapoczątkowanym dziele przebudowy społecznej, stworzyła, co było bardzo rozsądne, podstawy do dalszych działań. Umożliwiła je. Ponadto bynajmniej nie pozostała tylko na papierze, część jej postanowień weszła natychmiast w życie, jak w zakresie organizacji miast i położenia zamieszkałości części mieszczaństwa. Znowu zresztą w warunkach kompromisu klasowego, strukturalnego i taktycznego, znowu przy ścieraniu się z sobą różnych tendencji”⁵. Również co do autorstwa Konstytucji 3 Maja odmiennie niż w *Dziele* napisał Profesor: „Nie wchodzę bliżej w zagadnienie autorstwa, w znacznej mierze wyświetlone przez Emanuela Rostworowskiego. Nie ulega wątpliwości, że największą zasługę należy przypisać królowi [...], a także Ignacemu Potockiemu i wreszcie temu, który trzymał pióro i spisał tekst ostateczny, to jest Kołłątajowi”⁶. Powtarzał wielokrotnie, że chciałby na nowo napisać *Dzieło Sejmu Czteroletniego*.

Drugim naukowym zamiarem, którego nie było Mu dane zrealizować do końca, było opracowanie wielkiej, wszechstronnej biografii Hugona Kołłątaja. B. Leśnodorski opracował biogram Hugona Kołłątaja w Polskim Słowniku Biograficznym oraz obszerny stuśsześćdziesięciostronicowy, będący swoistą monografią, wstęp do *Listów Anonima*. Podejmował też studia nad poglądami ustrojowymi księdza podkanclerzego⁷. Historii państwa i prawa Polski epoki Oświecenia poświęcona była część syntezy *Historii państwa i prawa Polski*, dotycząca okresu reform drugiej połowy XVIII w. oraz prace syntetyczne o ustroju Polski w dobie Oświecenia w języku polskim i francuskim, prezentujące czytelnikom polskim i zagranicznym aktualny stan badań oraz własne koncepcje Autora⁸. Warto tu na marginesie wspomnieć, że Profesor B. Leśnodorski

⁵ *Państwo Polskie na przełomie dwu stuleci*, s. 422, w: *Polska w epoce Oświecenia. Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa 1971.

⁶ *Ibidem*, s. 423.

⁷ *Kołłątaj Hugo (1750 - 1812)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, s. 335 - 343; H. Kołłątaj, *Listy Anonima i Prawo polityczne narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1954, Wstęp, s. 9 - 160 czy też „*La pacifica rivoluzione*” en Italie et ses reflôts en Pologne en XVIII s. Exemple humain: Filangeri et Kołłątaj, Firenze 1973, w: *Italia Venezia e Polonia fra illuminismo e romanticismo. Atti del III convegno di studi italo - polacco*, 195 - 213 i *Hugona Kołłątaja spotkanie z Janem Jakubem Rousseau*, w: *Ludzie i idee*, Warszawa 1972, s. 81 - 101.

⁸ Wspólnie z Z. Kaczmarczykiem, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II (od połowy XV do r. 1795), wyd. III, Warszawa 1968, s. 676, *Les facteurs intellectuels de la formation de la société Polonaise moderne au Siècle des Lumières*, w: *La*

był miłośnikiem Francji i jej kultury. Utrzymywał z nauką francuską żywe kontakty; poza udziałem w konferencjach naukowych odbywał szereg wykładów na Uniwersytetach i w instytutach francuskich, m. in. w Grenoble, Lyon, Nancy, Paryżu i Tuluzie.

Do dziedziny myśli politycznej polskiego Oświecenia należy monografia *Polscy jakobini* wydana w 1960 r., a następnie — z wynikającymi z potrzeb czytelnika francuskiego zmianami w tłumaczeniu na język francuski — w Paryżu w 1965 r.⁹ Jak pisał w swej recenzji Konstanty Grzybowski, „Leśnodorski dał w swej pracy obraz jednej z grup politycznych formujących się od okresu Sejmu Czteroletniego, w pełni już wykształconej w okresie powstania roku 1794; dał go na tle ówczesnej struktury politycznej Polski i na tle ówczesnych analogicznych ruchów europejskich. Nie dał więc pracy ograniczonej do problemów historii myśli politycznej — to nie historia myśli jakobińskiej w Polsce, lecz historia tego ruchu i myśli. Ale właśnie dlatego i na tle tego ogólnego obrazu problemy historii państwa i prawa i historii myśli politycznej wyszły niezmiernie plastycznie”¹⁰.

Instytucji i ludziom w niej działającym poświęcone są studia o Komisji Edukacji Narodowej¹¹.

Dalszym ciągiem badań nad Oświeceniem była nowatorska analiza rozbiórów Polski, wykazująca, że to „polskie dążenia odrodzeńcze i reformatorskie [...] próba ponownego doświadczenia w rozwoju gospodarczym i cywilizacyjnym innych krajów Europy” spowodowały utworzenie koalicji mocarstw ościennych¹². Podkreślić również należy nowe spoj-

Pologne au X Congrès International des Sciences Historiques à Rome, Warszawa s. 167-216; *Institutions polonaises au Siècle des Lumières*, Warszawa 1962, s. 41. — Académie polonaise des Sciences. Centre scientifique à Paris. Conférences, fasc. 35; *Le nouvel État polonais du XVIII siècle: Lumières et traditions*, w: *Utopie et Institutions du XVIII siècle, Le pragmatisme des Lumières*, Paris 1963, s. 147-165; *Polska i Europa na przełomie XVIII i XIX w.*, Kultura i Społeczeństwo XIV, 1970, nr 3, s. 69-86; *Państwo polskie na przełomie dwu stuleci*, w: *Polska w epoce Oświecenia*, Warszawa 1971, s. 412-439; *Ojczyznę moją wszelkimi sposobami ratować, Wstęp do Konstytucji 3 Maja 1791 r.*, opr. J. Kowcecki, Warszawa 1981, s. 9-46.

⁹ *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 r.*, Warszawa 1960, s. 676 i wersja francuska, *Lcs Jacobins polonais*, Paris 1965, Société des Etudes Robespierriennes, s. 367. O praktyce i teorii⁹ jakobińskiego państwa ogłosił B. Leśnodorski rozprawę, *The State of the Jacobin Dictatorship. Theory and Reality*, w: *The American and European Revolutions 1776-1848*, edited by Jarosław Pelenski, University of Iowa Press 1980, s. 148-181.

¹⁰ K. Grzybowski, recenzja z książki *Polscy jakobini*, CPH, t. XV, 1963, z. 1, s. 315.

¹¹ *Komisji Edukacji Narodowej poczynania inspiracyjne*, Nauka Polska, 1973, nr 4, s. 22-38 i *Pierwsze Ministerstwo Oświaty Publicznej*, Państwo i Prawo, 1973, nr 8-9, s. 46-62.

¹² *Rozbiory Polski. Układ elementów działających*, w: *Historia i współczesność* Warszawa 1967, s. 147.

rzenie na dzieje Księstwa Warszawskiego i ukazanie roli tego tworu państwowego dla rozwoju nowoczesnych form państwowych i prawnych na ziemiach polskich, a w konsekwencji dla ukształtowania się współczesnego narodu polskiego¹³. Ciągłem dalszym zainteresowań dziejami Wydziału Prawa UW było opracowanie dziejów nauk ekonomicznych i politycznych w Królestwie Polskim w dobie Szkoły Głównej¹⁴. Również prace B. Leśnodorskiego poświęcone roli czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości wychodziły od idei i myśli epoki Oświecenia¹⁵.

Bogusław Leśnodorski w ramach problemu międzyresortowego, *Dzieje społeczeństwa polskiego*, kierował pracami zespołu prowadzącego badania nad elitami polskiego Oświecenia. Był to zespół interdyscyplinarny skupiający historyków, historyków literatury i historyków prawa. Profesor B. Leśnodorski razem z profesorem Zdzisławem Liberą redagował czasopismo poświęcone badaniom nad Oświeceniem „Wiek Oświecenia”.

Drugim zakresem zainteresowań Profesora B. Leśnodorskiego było polskie Odrodzenie. Z okresem tym wiązała się Jego rozprawa doktorska, a następnie studia nad M. Kopernikiem czy też rozprawa o doktrynie regalistycznej Krzysztofa Warszewickiego. W Związku z 500 rocznicą urodzin Kopernika napisał Profesor po angielsku studium o państwie polsko-litewskim w XV i XVI w.¹⁶

Nie stronił też Profesor B. Leśnodorski od zajmowania się w swych badaniach XIX wiekiem czy historią najnowszą (choć prace poświęcone Księstwu Warszawskiemu zaliczał do prac związanych z epoką Oświecenia). W zakresie historii najnowszej zajął się Bogusław Leśnodorski m. in. problemami związanymi z odrodzeniem się Polski w 1918 r. czy też działalnością Eugeniusza Kwiatkowskiego¹⁷. Pisał też Profesor o ple-

¹³ *Elementy feudalne i burżuazyjne w ustroju i prawie Księstwa Warszawskiego*, CPH, t. III, 1951, z. 2, s. 304-332; *U progu nowego stulecia — Księstwo Warszawskie* (w zbiorze „Historia i współczesność”, s. 188-234) oraz studium monograficzne, *Szkoła prawa i nauk administracyjnych w Księstwie Warszawskim*, w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1963, s. 7-56.

¹⁴ *Nauka i problemy wzrostu. Przykład Szkoły Głównej*, w: *Historia i współczesność*, s. 235-271.

¹⁵ *Czynnik społeczny w sądach na przełomie dwu stuleci (XVIII-XX)*, Państwo i Prawo, 1966, nr 3, s. 494-511 i *Juges professionnelles et élément populaire (XVIII-XX)*, *Revue internationale de droit comparé*, 1968, n° 2, s. 287-306.

¹⁶ Cytowana wyżej rozprawa, *Stosunek prawno-państwowy Prus Królewskich do Korony w latach 1454-1569* (druk przerwała wojna). Por. eseje *Kopernik — humanista i polski Makiawel*, w: *Ludzie i idee*, s. 10-37 i 38-61 oraz *The Commonwealth of Poland and Lithuania in the 15th and 16th Centuries*, w: *Poland — the Land of Copernicus*, Wrocław 1973, s. 25-41.

¹⁷ *Wielkości i nędze odrodzenia państwowego. O Polsce na przełomie lat 1918/1919*, Państwo i Prawo, 1978, nr 10, s. 4-17, i *O fundamentalnych zasadach gospodarczych drugiej Rzeczypospolitej*, *Kwartalnik Historyczny*, LXXXII, 1975, z. 1, s. 117-120.

biscycie na Warmii i Mazurach w 1920 r.¹⁸ Wiązało to się z Jego zainteresowaniami sprawami morskimi oraz historią Pomorza, Warmii i Mazur, którym dał wyraz w licznych publikacjach¹⁹.

Ostatnim, ukochanym dzieckiem Profesora B. Leśnodorskiego była historia administracji. Był On razem z profesorem Jerzym Starościakiem promotorem badań historyczno-administracyjnych w skali nie tylko naszego kraju²⁰. Doceniał B. Leśnodorski organizatorską rolę państwa w życiu społecznym i gospodarczym. Obok swoich prac zorganizował na Wydziale Prawa UW Zespół Historii Administracji. Podjął również wykłady z zakresu tej dyscypliny naukowej i dydaktycznej na Wydziale Zarządzania i Wydziale Prawa UW. Był inicjatorem przywrócenia Wydziałowi Prawa UW tradycyjnej, pochodzącej z XIX w. nazwy Wydział Prawa i Administracji. Pisząc o konieczności badań nad historią administracji, naukami prawa administracyjnego i administracji, przypominał słowa profesora Szkoły Prawa i Administracji w Księstwie Warszawskim Dominika Krysińskiego, że „administracyjny empiryzm więcej i występniej zabija niż empiryzm medyczny”²¹. Pisał dalej za Krysińskim, że „Kraj nie potrzebuje dyletantów, amatorów, protektorów sztuki rządzenia, którzy bez żadnej nauki, żadnego usposobienia zuchwale wciskając się na najważniejsze stopnie lekce, że tak powiem, igrają sobie z najdroższymi narodu sprawami. Ludzie wspomnianego typu, szefowie urzędów przede wszystkim, to szkodnicy. Kraj potrzebuje i oczekuje w administracji ludzi światłych, pełnych wiedzy i charakteru”²².

Dużo uwagi poświęcał Bogusław Leśnodorski historii nauki. Zajmował się uniwersytetami w dobie Oświecenia, pisał o Szkole Prawa i Administracji w Księstwie Warszawskim oraz o naukach prawnoadministracyjnych i ekonomicznych w Szkole Głównej²³.

Pisał również o współczesnym życiu uniwersyteckim i zadaniach uni-

¹⁸ *Plebiscyt na Warmii i Mazurach 11 lipca 1920 r.*, rozdz. IX *Historii Polski*, t. IV, cz. 1, wyd. II, red. T. Jędruszcza k, Warszawa 1984, s. 414-431.

¹⁹ *Dominium warmińskie (1343-1569)*, Poznań 1949, s. 128; *Historia Warmii i Mazur*, w: *Warmia i Mazury*, cz. II, Poznań, 1953, s. 31-63 i *Dominium Maris Baltici*, w: *Analecta Cracoviensia VII*, 1975, s. 377-384.

²⁰ Profesor B. Leśnodorski opracował referat na XIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych w Moskwie, *Eléments juridiques et administratifs dans les transformations de l'Etat moderne*, Moscou 1970, s. 40, por. też *Administracja w państwie burżuazyjnym*, Państwo i Prawo, 1971 nr 3-4, s. 527-544.

²¹ *Ludzie i idee*, s. 197.

²² *Ibidem*.

²³ *Uniwersytety w Krakowie i Wilnie w dobie Komisji Edukacji Narodowej i Prawnicy — pierwsi profesorowie i studenci Uniwersytetu Warszawskiego* (pierwsza wersja — *Szkoła prawa i nauk administracyjnych...*), obie prace w: *Ludzie i idee*, s. 153-172 i 173-205; *Uniwersytety w dobie Oświecenia i Nauka i problemy wzrostu. Przykład Szkoły Głównej*, w: *Historia i współczesność*, s. 151-187 i 235-272.

wersytetów. Warto przypomnieć tezę Profesora o kształceniu poprzez specjalizację w integracji czy też to, że uniwersytet to „universitas magistrum et scholarum”²⁴.

W tym miejscu należy wspomnieć o Bogusławie Leśnodorskim jako o wykładowcy, nauczycielu młodzieży, mistrzu. O krasomówczym talencie Profesora już pisałem. Był On utalentowanym i wytrawnym mówcą. Jego wykłady były trudne — pełne dygresji, zmuszające do wysiłku intelektualnego. Profesor B. Leśnodorski potrafił inspirować do działania naukowego nie tylko swych uczniów czy młodszych kolegów, ale i starszych swą twórczością, dyskusją naukową, korespondencją. Jego pomysłem było m. in. konwersatorium naukoznawcze, funkcjonujące na Wydziale Prawa w latach siedemdziesiątych, skupiające wielu młodszych i starszych pracowników nauki. W 1974 r. obchodzono uroczyste Jubileusz sześćdziesięciolecia urodzin Profesora. Jego przyjaciele, koledzy i uczniowie wręczyli Jubilatowi Księgę Pamiątkową²⁵. Siedemdziesiątą rocznicę urodzin Bogusława Leśnodorskiego uczcił Instytut Historii Prawa UW w 1984 r., organizując sesję naukową poświęconą twórczości Profesora. Ciężko chory Jubilat nie mógł już w niej uczestniczyć.

Poza współautorstwem syntezy historii państwa i prawa Polski był Profesor autorem skryptów z historii państwa i prawa Polski, historii ustroju Polski (z A. Ajnenkielem i W. Rostockim) czy podręcznika historii państwa i prawa polskiego (z J. Bardachem i M. Pietrzakiem)²⁶.

Dużo uwagi poświęcił Bogusław Leśnodorski rozważaniom nad tym, czym jest historia, na jakie pytania odpowiada. Pisał w artykule *Nauka czy postawa*: „Zawsze jako zadanie historyka wysuwano poznanie. Dziś rozumiemy, że chodzi tu nie tylko o poznanie działań przeszłych, lecz i dróg i działań wiodących do krainy jutra [...]. Szukamy odpowiedzi, by zrozumieć współczesność w historii, by zrozumieć przeszłość we współczesności, na pytania, o co i jak ludzie walczyli? Jak formowali ekonomikę i politykę, państwo i prawo? Jak i dlaczego zwyciężali i przegrywali? Interesuje nas, jak żyli w różnych społeczeństwach i kręgach cywilizacyjnych, do czego zmierzali, co odczuwali tworząc i pracując, cierpiąc i ciesząc się, co myśleli [...]. Na miejsce pozostawiane obecnie coraz częściej, w wielu krajach, na uboczu przez literaturę piękną, najnowsze kierunki badań wprowadzają, jeszcze nieśmiało, ale niekiedy

²⁴ *Ignis ardens*, w: *Ludzie i idee*, s. 348 i 353–354.

²⁵ Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu, red. naukowy A. Zahorski, Warszawa 1974, s. 512.

²⁶ Wspólnie z Z. Kaczmarczykiem, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II; A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, wyd. II, Warszawa 1970, s. 245; skrypt, *Historia państwa i prawa polskiego*, cz. III (1764–1864), Warszawa 1956, s. 129; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, wyd. IV, Warszawa 1985, s. 587.

w sposób bardziej zdecydowany, problemy umysłowości, psychiki jednostkowej i zbiorowej mentalności, a także ludzkich uczuć”²⁷.

Zbiorem naukowych esejów, według określenia Stefana Kieniewicza o ludziach bliskich Leśnodorskiemu, była wydana w 1972 r. książka *Ludzie i idee*, zawierające, poza już wspomnianymi, prace o humanitarnych ideach prawa karnego Beccarii w Polsce oraz szkic przedstawiający sylwetkę Stanisława Kutrzeby jako uczonego i człowieka²⁸. Podobny charakter zbioru rozpraw i esejów miała wydana w 1967 r. książka *Historia i współczesność* zawierająca m. in. wspomnianą już rozprawę *Rozbiory Polski*, studia dotyczące uniwersytetów w dobie Oświecenia, Szkoły Głównej i Księstwa Warszawskiego. Dużo podstaw do przemyśleń daje zamieszczony w tejże książce tekst zatytułowany „*Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej...*”. Ten cytat z Norwida otwiera głębokie rozważania nad sensem i rolą historii nie tylko jako nauki o przeszłości, ale i o przyszłości: „Historia może być pomocną współczesności. Może doradzać”²⁹. Z przeszłości wybierał Bogusław Leśnodorski tradycje aktualne dla teraźniejszości. Czerpał z przeszłości dla wzbogacenia patriotyzmu i demokratyzmu.

Profesor B. Leśnodorski był także utalentowanym popularyzatorem historii. Jego pogadanki radiowe, wystąpienia telewizyjne czy artykuły w przystępnej formie przedstawiały najnowsze osiągnięcia wiedzy historycznej. Jego utwory miały walor syntezy naukowej, nie obciążonej balastem przypisów i adresowanej do szerszego kręgu czytelników. Do tych prac należą: *Parlamentaryzm w Polsce* i następnie część poświęcona sejmowi w Polsce przedrozbiorowej w zbiorowej pracy *Sejm polski*³⁰.

Na szczególne podkreślenie zasługuje tu przede wszystkim książka *Rozmowy z przeszłością*, przedstawiająca w formie naukowych esejów węzłowe zagadnienia dziejów Polski od czasów najdawniejszych do dnia wczorajszego³¹. Powstałe w związku z obchodami tysiąclecia państwa polskiego. *Rozmowy z przeszłością* nie ograniczały się do przedstawienia najnowszych wyników badań, ale zawierały też wyraźnie zaznaczone osobiste poglądy Autora, który nie unikał prezentacji i innych, odmiennych stanowisk, podejmując z nimi nieraz dyskusję. Wykorzystując swój dar krasomówstwa dla popularyzowania historii, wygłaszał Profesor

²⁷ *Nauka czy postawa?*, s. 304.

²⁸ Rec. S. Kieniewicza, *Ludzie bliscy Leśnodorskiemu*, Nowe Książki, 1972, nr 8, s. 44 - 45. *Zaatakujmy niesprawiedliwość u jej źródła. Cesare Beccaria w Polsce XVIII w. i Jeśli za myśl pójdzie silna wola. O Stanisławie Kutrzebie*, w: *Ludzie i idee*, s. 102 - 122 i 221 - 240.

²⁹ *Historia i współczesność*, s. 409.

³⁰ *Parlamentaryzm w Polsce*, Kraków 1947, s. 163; *Sejm dawnej Polski*, w: *Sejm polski*, Warszawa 1959, s. 3 - 52. Również przekład francuski, angielski i rosyjski.

³¹ *Rozmowy z przeszłością*, wyd. II, Warszawa 1970, s. 534.

B. Leśnodorski liczne wykłady publiczne, czy to w ramach Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, będąc przez wiele lat Przewodniczącym Rady Naukowej TWP, czy w ramach wszechnicy PAN.

Razem z profesorem Stanisławem Lorentzem, z którym łączyła Go przyjaźń i długoletnia współpraca, współorganizował w Muzeum Narodowym głośnie wystawy: Oświecenie w Polsce (1952 r.) i Odrodzenie w Polsce (1954 r.) oraz wystawę poświęconą Komisji Edukacji Narodowej (1973 r.). Sprawował również opiekę nad Muzeum Adwokatury w Katowicach.

Charakterystyczną cechą twórczości Bogusława Leśnodorskiego było podejmowanie problematyki aktualnej z naukowego i społecznego punktu widzenia oraz rozwiązywanie problemów badawczych przy użyciu takich metod, jak socjologiczna czy prawnoporównawcza, jak również pewnych elementów strukturalizmu ujmowanego w sposób dynamiczny.

Profesor Bogusław Leśnodorski traktował badaną przeszłość integralnie, ujmując historię państwa i prawa w powiązaniu z całością procesu historycznego. Był historykiem ludzi, idei i instytucji. Właściwe dla Profesora było bardzo szerokie rozumienie historii, interdyscyplinarne ujmowanie badanej problematyki. Ze względu na głębię i rozpiętość swych zainteresowań badawczych Bogusław Leśnodorski był prawdziwym polihistorem.

Kończąc, chciałbym zacytować przytoczone w artykule Profesora B. Leśnodorskiego *O moim koledze*, poświęconym profesorowi Juliuszowi Bardachowi, stwierdzenie Marca Blocha: „Avant d'être historien de telle ou telle branche, nous sommes historiens tout court”³². Myślę, że te słowa można zastosować w całej pełni do Profesora Bogusława Leśnodorskiego.

ZBIGNIEW SZCZĄSKA (Warszawa)

BOGUSŁAW LEŚNODORSKI — HISTORIEN DES HOMMES, DES IDÉES
ET DES INSTITUTIONS (1914 - 1985)

Résumé

Le 1er juillet 1985 mourut à Varsovie, après la longue maladie, le Professeur Bogusław Leśnodorski. La personnalité de cet éminent savant, historien et juriste se caractérisait d'un champ d'intérêt extrêmement étendu ainsi que des activités menées sur beaucoup de plans: scientifique, d'organisation, social, de vulgarisation, pédagogique.

³² *O moim koledze*, „Polityka”, nr 5, 1976 r.

Le Professeur Leśnodorski se vit former, en tant qu'homme et savant, par l'atmosphère de sa maison natale, de l'école, de l'Université et de la ville où il était né et élevé, à savoir Cracovie. Il naquit le 27 mai 1914 en famille professorale. Une influence indéniable sur la formation de l'imagination historique du garçon fut exercée par l'école, unde des meilleures dans la Pologne méridionale — Gymnase Jean III Sobieski, dont le directeur était Gustaw Leśnodorski, père du futur professeur. En 1932 - 1936 Bogusław Leśnodorski étudiait à la Faculté de Droit de l'Université Jagellonne, toujours à Cracovie. Ce fut un éminent historien de l'ancien droit polonais, Stanisław Kutrzeba qui devint son maître. Parmi ses professeurs il comptait aussi Stanisław Estreicher, Stanisław Wróblewski, Rafał Taubenschlag et Jerzy Lande. Après avoir fait ses études, Bogusław Leśnodorski se consacrait à la recherche scientifique, en commençant aussi le stage au Barreau. En 1938 il obtint le diplôme du docteur en droit de l'Université Jagellonne en ayant soutenu la thèse *La position juridique et étatique de la Prusse royale à l'égard de la Couronne du Royaume de Pologne dans les années 1454 - 1569*.

La IIe guerre mondiale voulut dire une nouvelle expérience douloureuse dans la vie de Bogusław Leśnodorski. Il se vit déporter le 7 novembre 1939, avec le groupe de professeurs et de jeunes enseignants de l'Université Jagellonne, à Sachsenhausen et puis à Dachau où il allait être interné jusqu'à décembre 1940. Dans le camp de concentration il participait à l'oeuvre de l'enseignement et de l'autodidaxie. Etant revenu à Cracovie il s'engagea dans l'enseignement clandestin à la Faculté de Droit de l'Université Jagellonne.

Après la guerre Bogusław Leśnodorski continuait à travailler à cette Faculté — en qualité de maître-assistant. En 1947 il fit l'habilitation (équivalent de l'agrégation). En 1950 il arriva à Varsovie, ayant été nommé le professeur extraordinaire (depuis 1958 il fut professeur ordinaire) ainsi que le chef de la Chaire d'Histoire de l'Etat et du Droit de Pologne auprès de la Faculté de Droit de l'Université de Varsovie. Il était ensuite le directeur de l'Institut d'Histoire de l'Etat et du Droit pour devenir Doyen de la Faculté (1965 - 1968). En 1982, déjà gravement malade, il prit sa retraite précoce.

Bogusław Leśnodorski fut l'enseignant et éducateur de nombreuses générations des juristes polonais. Conférencier né, il donnait des cours pleins de digressions, difficiles qui imposaient un effort intellectuel. Il était également un superbe vulgarisateur de l'histoire. Ses causeries de radio, ses émissions de télé ou bien ses articles de presse présentaient, d'une façon compréhensible à tous, les résultats les plus récents de la recherche historique.

Bogusław Leśnodorski avait aussi de responsabilités à l'extérieur de l'Université. Il était ainsi pendant quelque temps le vice-directeur de l'Institut d'Histoire de l'Académie polonaise des Sciences, membre du Comité des Sciences juridiques et du Comité des Sciences historiques de l'Académie, rédacteur-en-chef du „Kwartalnik Historyczny” (durant 21 ans — jusqu'à la fin de 1974), membre du Comité de rédaction du „Czasopismo Prawno-Historyczne”. En 1973 il devint membre-correspondant de l'Académie polonaise des Sciences. Il est aussi difficile d'énumérer toutes ses nombreuses fonctions et distinctions étrangères. Il faut cependant noter qu'il était depuis 1966 docteur honoris causa de l'Université de Toulouse ainsi que le membre de la Société de Législation comparée, de la Société des Etudes Robespierriennes et de la Commission internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats. Grand admirateur de la France et de sa civilisation, il entretenait de vives relations avec la science française. En 1962 il fit un cycle de conférences d'un semestre à la VIe Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes à Paris, consacrés à l'histoire polonaise du XVIIIe siècle. Il fit aussi les conférences à Grenoble, Lyon, Nancy, Paris et Toulouse.

L'oeuvre scientifique de Bogusław Leśnodorski englobe 3 livres et plus de 400 autres ouvrages (études, articles, essais, revues critiques). Sa recherche avait pour son domaine principale le Siècle des Lumières. Son livre *L'oeuvre de la Diète de Quatre Ans (1788-1792)* — publié en 1951, mais commencé déjà sous l'occupation nazie, sur la base duquel il avait fait l'habilitation — sert toujours de somme irremplaçable en matière des réformes de la „Diète révolutionnaire”, et notamment de la Constitution du 3 mai 1791, bien qu'il ne soit pas aujourd'hui le dernier mot de la science polonaise. Cet ouvrage allie les problèmes du régime politique avec ceux de la politique générale, en présentant, sur le vaste fond européen, le rôle d'inspiration qu'y jouaient les idées politiques. Le domaine de la pensée politique des Lumières polonaises fut visé aussi par la monographie *Les jacobins polonais*, publié en 1960 (traduction française — Paris 1965). Le livre révèle la pensée progressiste de la période de l'Insurrection nationale de 1794, apogée des Lumières polonaises.

La Renaissance polonaise constituait la deuxième époque à laquelle s'intéressait vivement Bogusław Leśnodorski. Il s'agit surtout de l'histoire des idées, où l'auteur recherchait d'éléments modernes, ce qui était le cas des *Etudes sur Nicolas Copernic en tant qu'humaniste*.

Bogusław Leśnodorski ne renonçait pas pourtant à étudier le XIXe siècle ou bien l'histoire contemporaine. Les preuves en sont ses études portant sur le Duché napoléonien de Varsovie et sur la restitution de l'Etat polonais en 1918. Il se penchait aussi sur l'histoire de la science, et notamment l'histoire des Universités. Il écrivait sur la vie universitaire contemporaine et les missions de l'Université. Il considérait toujours l'Université comme une communauté, d'enseignants et d'enseignés, une *universitas magistrum et scholarum*.

L'histoire de l'Administration fut son dernier objet d'intérêt particulier. Là, il devint promoteur de la recherche historico-administrative en dépassant largement l'échelle polonaise, ce que démontre son rapport au XIIIe Congrès international des Sciences historiques à Moscou en 1970 portant sur les *Eléments juridiques et administratifs dans les transformations de l'Etat moderne*.

Le trait caractéristique de l'oeuvre du Professeur Leśnodorski fut ce qu'il abordait toujours les problèmes actuels du point de vue scientifique et sociale, en appliquant les méthodes sociologique et comparative ainsi que certains éléments du structuralisme dans ses aspects dynamiques.

Bogusław Leśnodorski traitait le passé intégralement, en étudiant l'histoire de l'Etat et du droit dans le contexte de l'ensemble du processus historique. Il fut historien des hommes, des idées et des institutions. Marc Bloch écrivit: *avant d'être historien de telle ou telle branche, nous sommes historiens tout court*. Bogusław Leśnodorski fut sans nul doute l'historien tout court.

